

Jouni Mustonen

Öjan saariston historialliset rakennukset

Opinnäytetyö

Syksy 2014

Liiketoiminnan ja kulttuurin yksikkö

Konservoinnin koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Liiketoiminta ja kulttuuri

Koulutusohjelma: Konservoinnin koulutusohjelma

Suuntautumisvaihtoehto: Rakennuskonservointi

Tekijä: Jouni Mustonen

Työn nimi: Öjan saariston historialliset rakennukset

Ohjaaja: Janne Jokelainen

Vuosi: 2014

Sivumäärä: 43

Liitteiden lukumäärä: -

Öja on saaristoalue Pohjanlahdella, ja sen kaksi kylää kuuluvat nykyiseen Kokkolan kaupunkiin. Erilaiset hallinnolliset seikat, saariston eristyneisyys ja toisaalta merenkulkuyhteydet ovat vaikuttaneet alueen kehitykseen.

Öjassa on joukko keskiajalta peräisin olevia historiallisia veromaatiloja, joiden sijainti ja rakennuspaikat ovat tiedossa karttamerkintöjen sekä verotustietojen perusteella 1600-luvulta saakka. Näillä tiloilla on vielä jäljellä vanhaa pohjalaistyyppistä hirsirakennuskantaa, vanhimpien ajoituessa 1700-luvulle.

Tässä tutkielmassa on selvitetty alueen historiallista kehitystä ja rakentamiseen saatuja vaikutteita sekä tilojen rakennusryhmittelyä ja alueen rakennustyyppejä. Keskeinen tarkastelunäkökulma on se, millaiseksi alueen perinteinen rakentaminen oli kehittynyt 1900-luvun alkuun saavuttaessa. On myös etsitty omaleimaisuutta alueen rakentamistavasta verrattuna rajautuvien alueiden vastaavaan hirsirakennustapaan.

Havaittiin että öjalainen talonpoikaistalo edustaa tyypillisimmillään yksinkertaista klassismia. Hirsiarkkitehtuuri on selkeää yksittäis- ja paritupineen sekä muine ulkoisine merkkeineen. Nämä asuinrakennukset eivät kuitenkaan eroa merkittävästi muusta pohjalaistaloperinteestä.

Keskeisiä päätelmiä ovat rannikkoalueen vanhassa asuinrakennuskannassa havaittava erilaisuus sisämaan rakennustapaan verrattuna sekä säilyneiden talousrakennusten vähäinen määrä. Tällä pienellä alueella on myös parinsadan vuoden ajan, 1800-luvun puoliväliin saakka harjoitettu mittavaa laivanrakennusta, jonka voidaan katsoa vaikuttaneen välillisesti kaikentyyppiseen rakentamiseen laajemmalla alueella.

Avainsanat: arkkitehtuuri, rakennusperintö, hirsirakentaminen, saaristolaiset.

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Business and Culture

Degree programme: Conservation

Specialisation: Building Conservation

Author: Jouni Mustonen

Title of thesis: Historical buildings of the Öja Archipelago

Supervisor: Janne Jokelainen

Year: 2014 Number of pages: 43 Number of appendices: -

The Öja Archipelago is located in the Gulf of Bothnia, and its two villages belong to the City of Kokkola. Different administrative issues, the isolation of the islands, and seafaring connections have influenced the development of the region.

In Öja, there is a group of medieval and historical tax farms, whose building locations are known on the basis of old maps and the tax archive data from the 17th century. On these farms, there are still old Bothnian-style log houses left, and the oldest of them date back to the 18th century.

This thesis explores the area's historical development, the received influences in construction, the grouping of the old farm buildings, and house types. The key research problem was to find out what the traditional building construction in the area had developed into by the early 20th century. The thesis also seeks the peculiar features of the local building construction, to recognize possible differences with the corresponding log house construction in the bordering areas.

It was found that the old Öja farmhouses represent the simple Classicist style in most cases. The timber architecture is very clear, with single or pair halls and with other external marks. However, these residential buildings are not significantly different from other traditional Bothnian log houses.

The key conclusions are that the old farmhouses in the coastal areas differ from the inland building construction style and that the number of outbuildings which have been preserved is small. In this small area, also large-scale ship building was carried on for about two hundred years, until the mid-19th century, which may have had an indirect influence on all kinds of building construction in a more extensive geographical area.

Keywords: architecture, building inheritance, timber building, islanders

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
Kuva- ja taulukkoluetelo	5
Käytetyt lyhenteet.....	7
1 JOHDANTO.....	8
2 ÖJAN ALUEEN HISTORIAA.....	10
2.1 Alueen muodostuminen	10
2.2 Saariston eristyneisyys	11
2.3 Rakennusvaikutteita.....	14
3 ÖJAN VANHAT MAATILAT.....	18
3.1 Historialliset tilat	18
3.2 Tilojen sijainnit	19
4 TILOJEN RAKENNUSTAPA.....	21
4.1 Rakennusryhmittely.....	21
4.2 Rakennustyytit	27
4.2.1 Asuinrakennukset verotiloilla.....	27
4.2.2 Torppia ja muita asuinrakennuksia.....	32
4.2.3 Talousrakennukset.....	34
5 PÄÄTELMÄT.....	36
6 POHDINTA.....	40
LÄHTEET	41

Kuva- ja taulukkoluetelo

Kuva 1. Bysundetin väylä (KSKo 1864)	11
Kuva 2. Norröströmin silta (Rahkila 2014, 770).....	12
Kuva 3. Åköströmin sillan piirustus vuodelta 1912 (Cederberg 1912).....	13
Kuva 4. Tankarin kappeli	15
Kuva 5. Kylät pitäjänkartalla vuonna 1687 (Lohm 1697).....	19
Kuva 6. Öjan Isojakokartta vuonna 1804 (Naukler 1804).....	20
Kuva 7. Knifin rakennusryhmä (Rahkila 2014).....	24
Kuva 8. Hagan rakennusryhmä (Rahkila 2014, 943)	24
Kuva 9. Haga ja Djupsund 40-luvun kartalla (MML 1943).....	25
Kuva 10. Bodö 40-luvun kartalla (MML 1943).....	25
Kuva 11. Nicklastorp (Möller 1858).....	26
Kuva 12. Kullan talo, Haga (Rahkila 2014)	28
Kuva 13. Skählin tilan päärakennus, 1900-luvun alku (Rahkila 2014, 712)	29
Kuva 14. Skählin tilan päärakennus, 2013.....	29
Kuva 15. Mickfolkin talo, Knif, 1900-luvun alku (<i>Öja Hbf 8 1998, 33</i>).....	30
Kuva 16. Mickfolkin talo, Knif, 2004 (<i>KoK 2004, 1A35</i>).....	30
Kuva 17. Svenforsin talo, Sveins, 1900-luvun alku (Rahkila 2014, 947)	31
Kuva 18. Kotiseututalo, Tjäru	31
Kuva 19. Yksittäistupa, 1900-luvun alku (Rahkila 2014, 1)	32
Kuva 20. Vikströmsin talo	33
Kuva 21. Riihi, Haga (Rahkila 2014, 883)	34
Kuva 22. Tallirakennus, Skähl.....	34
Kuva 23. Aitat, Djupsund (Rahkila 2014, 766)	35
Kuva 24. Venevajat, Norröström (Rahkila 2014, 765).....	35
Kuva 25. Yksittäistuvan pohjakaava	37
Kuva 26. Jatketun parituvan pohjakaava	37
Kuva 27. Ikkunat ja ulkovuoraus	38
Kuva 28. Lunetti-ikkunat	39
Kuva 29. Profiloitu räystäs	39

Taulukko 1. Öjan vanhat rakennuspaikat, Kniv Sund.....22

Taulukko 2. Öjan vanhat rakennuspaikat, Långö 23

Käytetyt lyhenteet

KSKo Kongl. Sjökartte Kontor.

KoK Kokkolan kaupunki, Kaavoituspalvelut.

MML Maanmittauslaitos.

Öja Hbf Öja Hembygdsförening r.f.

1 JOHDANTO

Tämä tutkielma selvittää Öjan saaristoalueen vanhojen verotilojen rakennushistoriaa sekä näiden tilojen rakentamistavassa 1900-luvun alkuun mennessä kehittyneitä ominaispiirteitä.

Öja sijaitsee Kokkolan ja Pietarsaaren välisellä saaristoalueella Perämeren eteläosassa. Se muodostaa Öjan–Luodon saariston itäisimmän osan, rajautuen pohjoisen suunnassa Perämereen, idässä Kanta-Kokkolaan, etelässä Kruunupyhyhyn sekä länsipuoleltaan Luodon kuntaan. Se on maantieteellisiltä mitoiltaan itä-länsi suunnassa noin 7 kilometrin ja pohjois–eteläsuunnassa noin 20 kilometrin laajuisen alue. Aluetta leimaa Suomen oloissa mittava maannousu, jonka johdosta rannat mataloituvat ja sisäsaaristo kasvaa kiinni mantereeseen. Tästä johtuen vanhat rannoilla sijainneet kyläalueet ja rakennuspaikat ovat jääneet vuosisatojen kuluessa yhä kauemmaksi meriyhteydestään. Historiallisesti Öja on osa Suomen pohjoisinta yhtenäisen ruotsinkielisen asutuksen omaavaa saaristoaluetta ja myös tällä on ollut oma merkityksensä alueen kehityksessä.

Kuntaliitokset eivät ole vain 2000-luvulla nähty ilmiö, koska 1500-luvulla alue kuului hallinnollisesti Kokkolan pitäjään ja sittemmin vuosina 1608–1932 Kruunupyhyhyn (Tengengren 1943, 28–29). Itsenäisenä kuntana se ehti toimia vuosina 1932–1969. Vuosina 1969–1977 Öja oli osa Kaarlelan kuntaa ja sen mukana se liitettiin edelleen Kokkolan kaupunkiin vuonna 1977 (Kokkolan kaupunki 2014).

Öjasta on todennettavissa Thomas Lohmin vuoden 1697 Kruunupyyn pitäjänkartan perusteella 16 maatilaa ja yksi sotilasvirkatalo. Nämä tilat ovat muodostaneet erillisiä kyläteiden yhdistämiä rakennusryhmiä aina näihin päiviin saakka. Rakennusryhmiä ei ole hajautettu 1700–1800-luvun taitteen isojaossa niin kuin muualla Pohjanmaalla on osin käynyt, vaan niillä olevien rakennusryhmien olemassaolo voidaan todentaa noin neljänsadan vuoden jatkumona vanhoilla karttapohjilla.

Vanhaa ennen vuotta 1920 tehtyä rakennuskantaa on näissä jäljellä yhä, vanhimpien niistä ollessa 1700-luvun peruja. Näiden historiallisten saaristotilojen olemassa olevissa rakennuksissa on silmämääräisesti tarkasteltuna yhtäläisyyksiä niin Ruotsin länsipohjan maaseuturakennuskannan kuin läheisen rannikkoalueen asuinrakennustenkin kanssa. Lähiympäristössä oleva keski- ja eteläpohjalainen sisämaahan sijoittuva maaseuturakennuskanta vaikuttaa ulkoarkkitehtuuriltaan sen sijaan hieman poikkeavalta Öjan saaristoalueen vastaavaan rakentamiseen verrattuna.

Vaikutteita Kokkolan ja Pietarsaaren suuntaan on ollut aina, myös rakennustavat ja materiaalit ovat siirtyneet luontevasti vesiteitse vuosisadasta toiseen hyvien kulkuyhteyksien kautta pitkin rannikkoa sekä Pohjanlahden yli tapahtuneena liikenteenä.

Asukkaiden halu on myös sanellut pitkälti suuntautumista. Kun Öjan kaksi kylää päätettiin sulauttaa Kruunupyhyyn vuonna 1608, riitautettiin asia Ruotsin kuninkaan ratkaistavaksi ja varsinaisena Salomonin tuomiona kuningas myöntyi jättämään kirkollisen yhteyden Kokkolan suunnalle, vaikka kylät hallinnollisesti kuuluivatkin Kruunupyhyyn (Krook 1969, 197). Tämän päätöksen seurauksena yhteydet Kaarlelaan ovat pysyneet näihin päiviin saakka ja muovanneet omalta osaltaan alueen identiteettiä ja arvoja.

On aiheellista selvittää millaisia rakennushistoriallisia arvoja Öjan keskiajalta lähtöisin olevien mautilojen jäljellä olevasta rakennuskannasta löytyy ja onko niistä löydettävissä omaleimaisuutta läheisten alueiden vastaavan ikäiseen rakennuskantaan verrattuna.

2 ÖJAN ALUEEN HISTORIAA

2.1 Alueen muodostuminen

Pietarsaaren tai oikeammin Pedersören suurpitäjä jakaantui vuonna 1531 neljään samanveroiseen Kokkolan, Kniffsin, Pietarsaaren Kirkon sekä Sunersten neljänneskuntiin. Jako palautuu ilmeisesti asutushistorian perusteella 1400-luvulle. Vuoden 1539 uuden verollepanon yhteydessä liitettiin noin puolet Kniffsin neljänneskunnan kylistä Pietarsaareen sekä Knivsundin, Bråtön, Påraksen ja Teerijärven kylät Kokkolaan. Tässä yhteydessä ilmenee ensimmäinen jako näennäisesti samankaltaisella saaristoalueella nykyisen Luodon kunnan sekä Öjan alueiksi. (Back 1969, 452–453.)

Backin (1969) mukaan varhaisimmasta tuon ajan Öjan asutuksesta tiedetään asutusyksikköjen perusteella vuonna 1562 Knivsundin yökuntaan kuuluneen 24 taloa Djupsundin, Knivsundin sekä Långön kylien alueilla.

Kruunupyyn pitäjän synty 1600-luvun alussa liittyy Pohjanmaalla tuolloin suoritettuun maantarkastukseen. Kuningas Kaarle IX pyrki tehostamaan näillä toimilla sekä hallintoa että verotusta jakamalla uudet pitäjät sopivampiin osiin. Asiaan liittyy ilmeisesti myös kirkon hallintoon, valtaan ja kustannuksiin liittyviä piirteitä. Kun Knivsundin talot oli liitetty Kruunupyyn pitäjään, Öjan kylänmiehet kieltäytyivät osallistumasta kirkon ja papiston ylläpitoon sekä kyydityksistä ja majoituksista Kruunupyssä syntyviin kustannuksiin jopa sillä uhalla että kylät tarvittaessa hylättään. Kiistan seurauksena kuningas päätti vuonna 1617 annetulla julistuksella jättää Öjalaiset vanhastaan tuttuun Kaarlelan kirkkoon ja ainoastaan hallinnollisesti Kruunupyyn käräjäpitäjään. Tämä tuolloinen Knivsundin kylä jaettiin myöhemmin Knivsundin sekä Långön kyliin, joista edelleen muodostettiin Öjan kunta vuonna 1932. (Krook 1969, 197–199.)

2.2 Saariston eristyneisyys

Nykymittapuun mukaan voidaan puhua saaristoalueiden eristyneisyydestä, mutta aikaisemmin meri on ollut enemmän yhdistävä kuin erottava tekijä. Kulkeminen saaristossa ja saarista mantereelle on ollut vuosittaisia kelirikkoajoja lukuun ottamatta arkipäivää. Veneet ja muut suuremmat alukset olivat yleisiä kulkuneuvoja niin saaristoinkeinoissa, kuin kirkkomatkoillakin. Ne säilyttivät pitkään asemansa ja kerrotaan että vielä 1950–60-luvulle saakka Öjan väkeä kulki kalastajaveneillä myös Ykspihlajan satamaan saakka laivojen purku- ja lastaustöihin. Veneen- ja laivanrakennuksen ollessa vahvaa Öjan omilla rannoilla, ovat vesiyhteydet olleet hyvin luontainen kulkureitti, jossa keskeinen Bysundetin väylä on näytellyt merkittävää osaa.

Kuva 1. Bysundetin väylä katkoviivalla kartan keskiosassa (KSKo 1864)

Maanteyhteydet olivat aikaisempina vuosisatoina varsin heikkoja. Kylien sisäinen polku- tai tieverkko on ollut todennäköisesti olemassa jo niin kauan kun saarissa on asuttu. Varhaisempien aikojen talvitiet antoivat kuitenkin osaltaan helpotusta pidemmille matkoille. Alueen vanhimmassa pitäjänkartassa talvitien sijaintia kuvataan jo yksityiskohtaisemmin (Lohm 1697). Kirkko- sekä muut asiointimatkat Kaarlelaan pystyttiin hoitamaan talvella sujuvasti Skählin tilalta lähtevää tietä pitkin Laajalahden yli Kvikantin kylälle ja edelleen yhteistä kirkkotietä pitkin Kaarlelan kirkonmäelle (Åström & Frilund 2002, 294).

Muina vuodenaikoina matka on koettu ilmeisesti työlääksi, koska Kirkonmäen alueella on sijainnut saarelaisten majoitustupia kirkkomatkoja ja muita pitäjän keskustassa tapahtuneita käyntejä varten. Majat olivat käytössä vielä vuoteen 1929 saakka, jolloin paikalle rakennettiin uusi puinen kirkkotupa. Vanhoista tuvista on pelastettu yksi Seurasaaren ulkomuseoon Helsinkiin. (Nikula 1969, 144–145.)

Kylätien tarve esitettiin pitäjänkokouksessa vuonna 1833. Tiehen liittyvä Långön ja Knivsundin kylät yhdistävä Norröströmin silta saatiin useiden vaiheiden jälkeen käyttöön vuonna 1867. Sillan kunnossapito hoidettiin valmistumisen jälkeen kylälaisten yhteisvoimin, joten jokaiselle verotilalle kuului velvollisuus huoltaa ja ylläpitää omaa osuuttaan siltarakenteista. (Tengengren 1943, 150.)

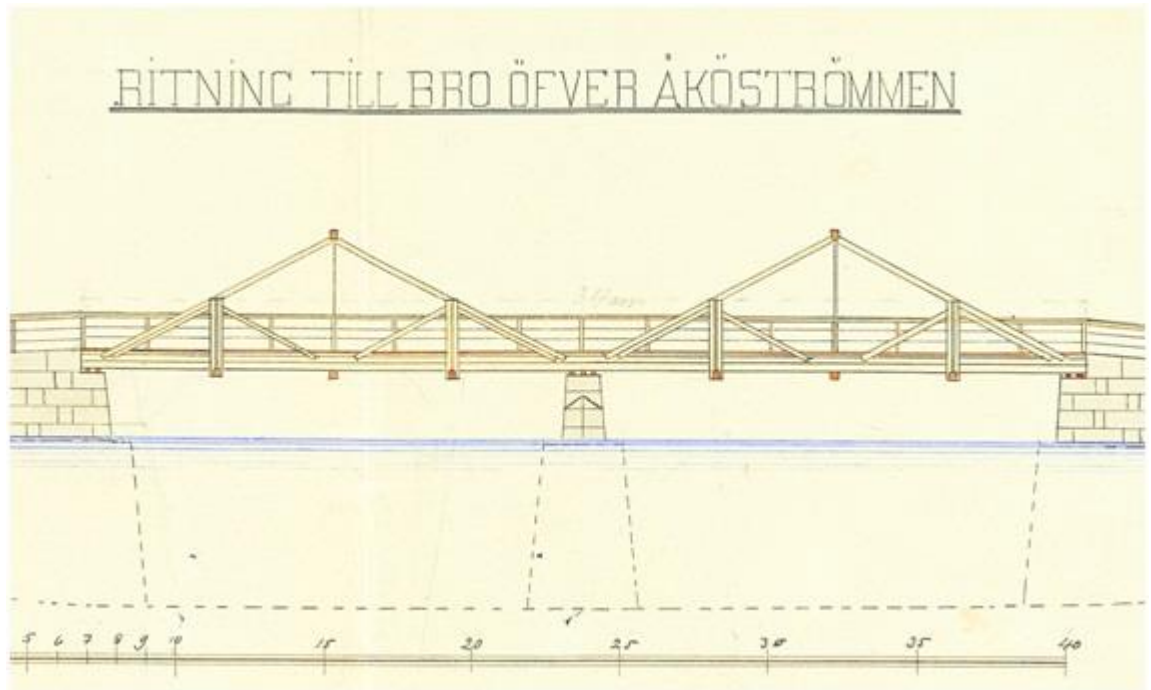

Kuva 2. Norröströmin vanha silta (Rahkila 2014, 770).

Uusi kylätie kulki Långöstä Norröströmin kautta Knivsundiin ja edelleen Laajalahden rantaa pitkin Boholmin ohi virkapitäjä Kruunupyyhyn, jonka läpimenevään maantiehen se liitettiin lopullisesti vuonna 1878–79 (Tengengren 1943).

Läpikulkuliikenteen mahdollistanut lännestä Luodon kautta kulkeva tieyhteys tuli Öjaan jo vuonna 1903–1905, mutta jatkoyhteyttä itään alettiin tehdä vasta 1930-luvulla. Tämän tielinjauksen varrella olevan Åköströmin yli kuljettiin lossilla, kunnes vuonna 1931 alkanut sillan rakentaminen saatiin päätökseen. (Sweins 1961, 131–134.)

Åköströmin sillan valmistuminen viivästyi ilmeisesti Suomen itsenäistymiseen johtavien tapahtumien sekä kansalaissodan vuoksi, vaikka sillan ensimmäiset tiedossa olevat suunnitelmat oli laadittu jo 1910-luvulla (Cederberg 1912). Lopullinen jatkomaantieyhteys itään päin Kokkolaan valmistui Vatungin ja Hickarön siltojen myötä 1950-luvulla.

Kuva 3. Cederbergin (1912) piirtämä Åköströmin silta.

2.3 Rakennusvaikutteita

Varhaisimpien tietojen mukaan 1370-luvusta alkaen koko Pohjanlahden ympäristö Skellefteåsta Hämeen ja Satakunnan rajoille kuului samaan hallinnolliseen kokonaisuuteen. Tämä kokonaisuus kesti jossain muodossa aina 1600-luvulle saakka. (Rantatupa 2006, 12.)

Myös tuon ajanjakson jälkeen itäisen Pohjanmaan alueelta on ollut runsaasti yhteyksiä Pohjanlahden yli. Tiedetään myös että rakennusteknistä osaamista kulkeutui joinakin aikoina merkittävästi myös idästä länteen päin.

Yhtenä tekijänä tähän lienee ollut 1700-luvulla koetut Iso- ja pikkuvihana tunnetut kaudet. Pohjanmaa koki mittavia tuhoja, jonka johdosta osaavaa väkeä pakeni tuhansittain rannikkoseuduilta lahden yli nykyisille Ruotsin ydinalueille. Olojen rauhoituttua osa väestöstä palasi takaisin kotiseuduilleen ja ryhtyi jälleenrakennustöihin. (Fagerlund, Jern & Villstrand 2000, 304–312.)

Isonvihan ajalta ja sitä seuraavilta kausilta nousee Flodin (1993) teoksessa esille kaksi merkittävää kansanrakentajaa, joiden tiedetään vaikuttaneen niin Pohjanlahden molemmilla puolilla kuin Kokkolan ja Pietarsaaren välisessä saaristossakin; kruunupyyläinen Hans Biskop (1684–1762) sekä Pedersörestä lähtöisin oleva Jacob Rijf (1753–1808).

Vähemmän Suomessa tunnettu kruunupyyläinen rakennusmestari Hans Biskop työskenteli Länsipohjan alueella vuosina 1717–1753. Tuolloin hän oli osallisena lukuisissa kirkonrakennus-, korjaus- ja sisustustöissä sekä muun muassa Härnösandin raatihuoneen kellotornin rakentajana vuonna 1726. Kotipitäjänsä Kruunupyyn kirkkoon hän teki saarnastuolin vielä vuonna 1759. (Beskow 1955, 9–24.)

On esitetty että hän lanseerasi ensimmäisenä ja hänen välityksellään levisi Pohjanlahden länsipuolelle Ylä-Norlantiin ns. Vaasan renessanssitapulin tyyppi (Petersson 1987, 270).

Hieman myöhemmin pedersöreläinen kirkonrakentajasuku Rijf teki mittavan uran sen aikaisessa Ruotsin valtakunnassa. Tunnetuin heistä Jacob tai Jaakko oli ensimmäinen Suomesta kotoisin oleva Tukholmassa koulutuksen saanut kansanra-

kennusmestari. Sen lisäksi että hän teki Pohjanlahden molemmilla rannoilla mittavia kirkollisia rakennuksia, teki hän Västerbottenin lääninrakennusmestarina toimiessaan samanaikaisesti Suomen puolelle muun muassa Öjan–Luodon saaristoalueelle tehdyn Larsmon kirkon piirroksiset sekä useita pappiloita ja jopa tuulimyllyjä. (Klemetti 1927, 212–239.)

Öjan saaristossa olevia rakennuksia, jotka yhdistäisivät suoraan Pohjanlahden molemman puoleisia rannikkoasutuksia selkeällä arkkitehtuurilla, on harvempassa. Ulommaisilta saarilta voimme kuitenkin havaita joitakin esimerkkejä.

Tankarin majakkasaaren kalastajakylä edustaa Öjan saariston ulommaista rakennuskantaa. Kalastajakylästä löytyy mielenkiintoinen pieni kappeli joka on hämmästyttävän samankaltainen useiden Ruotsin Upplannin sekä Norlannin rannikoilla olevien kappeleiden kanssa. Tankarin kappelin rakennusajankohdaksi on arvioitu vuotta 1754, jolloin kirkon tilikirjassa on merkintä myönnetystä varoista kappelin rakentamiseksi. Samalta ajalta löytyy kuitti summasta joka on myönnetty ”Rukoushuoneen auttamiseksi”. (Nikula 1969, 158–163.)

Kuva 4. Tankarin kappeli kesällä 2014.

Västernorrlandissa Härnösandin edustan saaristossa sijaitsee hienosti säilynyt Barstan kappeli joka on ulkoarkkitehtuuriltaan ja mittasuhteiltaan Tankarin kappelin kaltainen, joskin sen rakentaminen on aloitettu jo vuonna 1654 (Nordin 1981). Myös vuonna 1680 Kalajokisuun ulkopuolella Kallan kalastuspaikalla sijainnut rukoushuone on ollut kuvausten mukaan samantyyppinen edellisten kanssa (Nikula 1969). Tankarin kappelin tarkkaa rakentamisajankohtaa 1700-luvun puolivälissä voidaan toki kyseenalaistaa, koska tiedetään että paikalla on pidetty kalastajille jumalanpalveluksia jo puoli vuosisataa aikaisemmin. Joka tapauksessa yhteys Pohjanlahden molemmille puolille lienee selvää sekä kappeleiden samankaltaisuuden kuin niistä jäljellä olevien dokumenttien perusteellakin.

Yhteydet kaupan ja merenkulun saralla olivat vahvoja koko Pohjanmaan alueella aina 1800-luvulle saakka. Kokkola sekä Pietarsaari olivat tuohon aikaan erittäin merkittäviä merenkulku- ja laivanrakennuttajakaupunkeja. Ruotsin ja Venäjän laivastojen olemassaolo sekä merenkulku ja tervakauppa liiketoimintana edellyttivät laivanrakennusta telakoilla. Tämä taas vaati runsaasti ammattitaitoista työvoimaa. Kokkolan ympäristöstä tiedetään jo vuosien 1638 ja 1711 väliseltä ajalta 37 laivanrakennustapausta joissa mainitaan myös rakentamispaikka. Näistä tapauksista 22 sijoittui Kruunupyyn pitäjään. (Mickwitz & Möller 1950, 106.)

Vähitellen alueelle syntyi itseoppineiden rakennusmestareiden joukko joka pystyi ottamaan vastuuta vaativistakin rakennusurakoista. Muun muassa vuodelta 1739 tiedetään 11 talonpoikaa käsittävä öjalainen kirvesmiesruotu, joka sitoutui rakentamaan suuren kuutin silloisille kauppiaalle (Nikander 1945, 223–233).

Aluksia rakennettiin useissa paikoissa Öjan omilla telakoilla. Sweinsin (1961, 76) mukaan tunnettuja telakkapaikkoja ovat olleet muun muassa Djupsund, Åköström, Knivsundin Korsö sekä paikat Sweinsfladanin vieressä ja Laggnäsnabbanilla Långössä.

Näissä tiedetään valmistetun jo pelkästään vuosien 1746–1764 välisenä aikana toistakymmentä suurempaa alusta. ”Birgitta”, ”Fortuna”, ”Wandringsman”, ”Lisentia”, ”Johannes”, ”Vigilantia” sekä 92½-jalkainen ”Mars” ovat joitakin näistä Kokkolan ja Pietarsaaren yksityisille kauppiaalle Öjassa tehdyistä aluksista. (Tengengren 1943, 526–529.)

Tengengrenin mukaan (1943, 346–358) Kokkolan, Pedersören ja Kruunupyyn talonpoikaiskirvesmiehet vaikuttivat vahvasti Ruotsin ja myöhemmin Venäjän valtakuntien eri osissa kruunun telakoilla työskennelleinä rakentajina aina 1800-luvulle saakka. Tengengren (1943) käyttää näistä alueen paikallisten ammattimiesten tekemistä työmatkoista osuvaa termiä *kirvesmiesmatkat*. Vaikka työt keskittyivät usein rannikoiden telakoille valtakunnan eri osissa, sitoutuivat he tekemään myös taloja, myllyjä, siltoja ja muita tarvittavia rakenteita kulloisenkin tarpeen mukaan. Vuodesta 1672 lähtien voidaan todentaa kruunun luetteloista jopa satoja noilla työmailla toimineita alueen kirvesmiehiä.

3 ÖJAN VANHAT MAATILAT

3.1 Historialliset tilat

Öjasta tunnetaan useita perintö- ja kruununmaatiloja 1500-luvulta alkaen vanhempien maakirjojen perusteella. Maakirjat olivat verotuksellisia dokumentteja kiinteistöistä ja niiden perusteella toimitettiin kulloinenkin veronkanto. Maatilojen nimet pysyivät vielä koko 1800-luvun ajan lähes muuttumattomina, joskin maanmittauslaitoksen kartta-aineistojen perusteella varsinaiset rakennuspaikat saattoivat vaihdella jonkin verran. Tilanne muuttui vasta vuoden 1918 torpparilain ja vuonna 1922 säädetyn maanhankintalain seurauksena. Tuolloin vuokraviljelijät saattoivat lunastaa maansa sekä torppansa yksityiseen omistukseen. Vuoden 1922 lain perusteella myös tilattomat saivat mahdollisuuden lunastaa viljelysmaata ja metsää, jolloin alettiin puhua yleisemmin maanviljelyksestä. Vajaassa vuosikymmenessä Suomeen saatiin yli 100 000 uutta viljelystilaa, jolloin historialliset talonpoikaistilat jäivät vain osaksi uutta järjestystä. (Huhtamies 2008, 383–385.)

Alla on lueteltu kylittäin Öjan historialliset veromaatilat ja ensimmäinen vuosiluku johon ne Sweinsin (1961, 30–31, 181–195) mukaan voidaan yhdistää.

Långön kylä

Tjäru 1544, Åkö 1654, Näcksund 1549, Sveins 1549, Kort 1650, Krokvik 1549, Lillkrokvik 1549, Bodö 1573, (uudempia; Lill-Kort n.1770, Bysund 1800-luku)

Knivsundin kylä

Djupsund 1549, Haga 1650, Backa 1617, Knif 1549, Sare 1654, Skäl 1600, Peldo 1540.

3.2 Tilojen sijainnit

Ensimmäistä kertaa Öjan maatilat nähdään karttapohjalle sijoitettuna vuonna 1687 mitatussa ja vuonna 1697 renovoidussa Kruunupyyn pitäjänkartassa (Rantatupa 2006, 36). Verotettavia tiloja löytyy tuolloin Knifsundista 7 kpl sekä Långöstä 9 kpl.

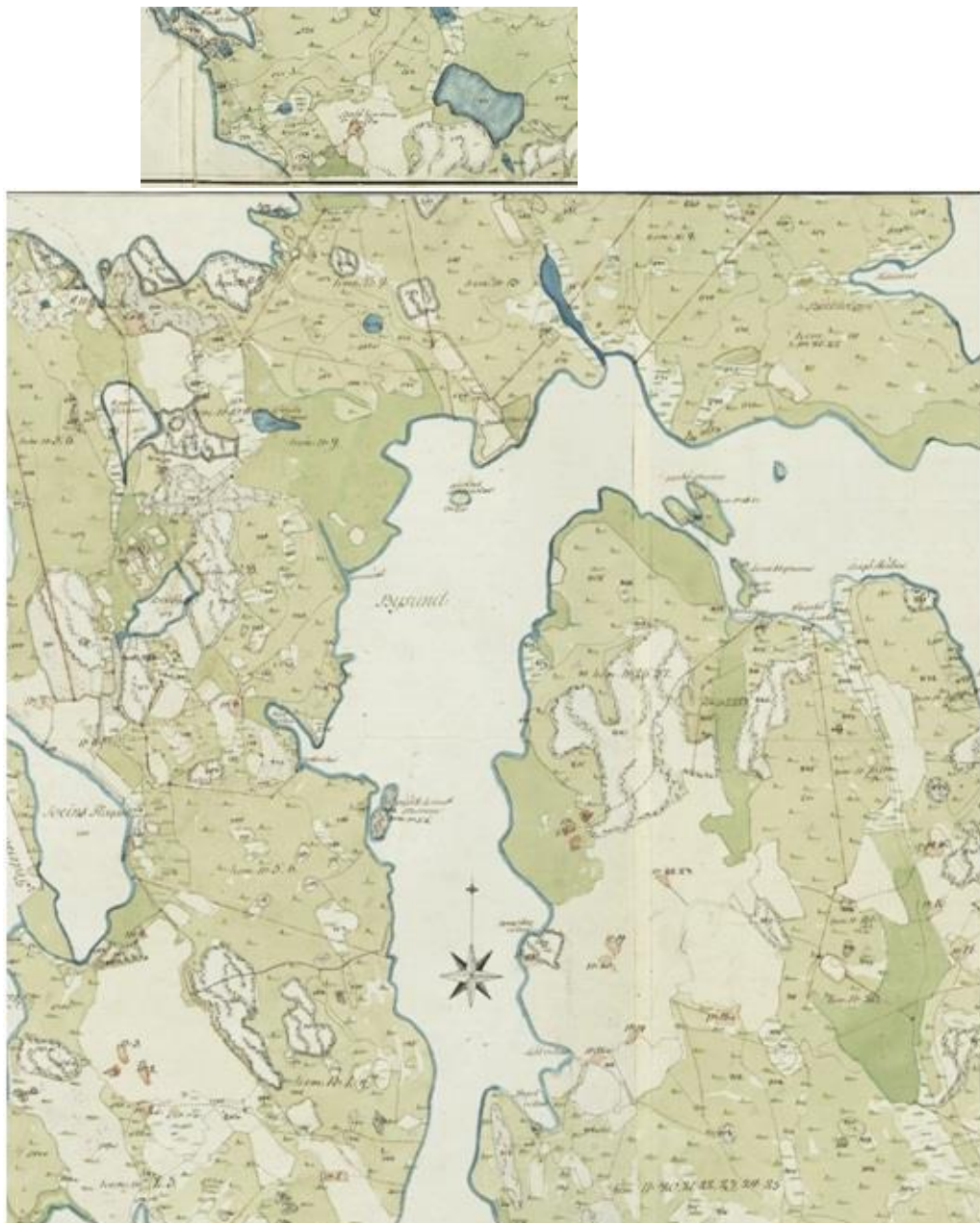

Kuva 5. Öjan kylät Kruunupyyn pitäjänkartassa (Lohm 1697)

Karttamerkintöjen ja -symbolien perusteella voidaan selvittää joitakin seikkoja, kuten tiloilla sijainneet tuulimyllyt, verotuksen perusteena olleet mantaalimäärät sekä tilojen omistusmuoto. Pitäjänkartassa käytettiin vuonna 1687 julkaistua erikoisluetteloa karttamerkeistä (Rantatupa 2006, 27–29). Suurin osa Öjan tiloista oli merkintöjen perusteella tuolloin ns. verotettavia perintötiloja joiden omistus siirtyi sukupolvelta toiselle.

Osa oli kuninkaan omistamia kruununtiloja, jollaisina myös Sweinsin (1961, 181–195) mukaan ovat olleet Näcksund vuosina 1670–1680, Kort vuonna 1695, Lillkrokvik vuosina 1677–1680 sekä Skähl vuonna 1695. Skählin tilan läheisyydessä on havaittavissa vielä merkintä sotilasvirkatalosta. Virkatalon tyyppiä ei ole selvitetty.

Ensimmäinen varma dokumentti rakennuspaikkojen sijainnin suhteesta verotettujen tilojen nimeen löytyy kuitenkin vasta Isojaon yhteydestä, joka alkoi alueella vuonna 1757 voimaan tulleen isojakoasetuksen jälkeen. Nykyisen maanmittausjärjestelmän ja numeroinnin kautta tilat voidaan jäljittää takautuvasti Isojaon alkutilanteeseen saakka.

Kuva 6. Öjan kyläalueet Isojakokartalla (Naukler 1804).

4 TILOJEN RAKENNUSTAPA

4.1 Rakennusryhmittely

Alueen vanhimpia rakennuspaikkoja voidaan hahmottaa alueen pysyvän asutushistorian perusteella, jonka arvioidaan alkaneen 1200–1300-luvulla. Tuolloinen saaristo oli maannoususta johtuen huomattavasti avonaisempaa ja mahdolliset asuinpaikat ovat todennäköisesti sijainneet saariston suojaamissa, mutta rannan läheisyydessä olevissa paikoissa. Tuolloiset saariston elinkeinot tuskin ovat eronneet muualla toteutuneista ikiaikaisista tavoista. Meri toi elannon ja toimi parhaana kulkutienä, joten paikat valittiin kuten nykyisinkin hyvien vesiyhteyksien äärelle.

Alueella on arvioitu olleen Karjalaisten erätoimintaa ja hajanaista asutusta sekä mahdollisia viikinkiretkiä jo 1000-luvulla, mutta asutushistoria vaikuttaa syystä tai toisesta katkenneen ennen 1200-luvun muuttoaaltoa (Meinander 1969, 9–18).

Jokainen historiallinen tila oli itse asiassa useamman ”savun” yksikkö jolla saattoi olla useita maanomistajia eli isäntiä ja sen lisäksi tilalla saattoi olla vuokratiloja eli torppia. 1800-luvun alkuun saakka alueella toimi näiden lisäksi sotilastorppajärjestelmä.

Rakennusten ryhmittelyyn on vaikuttanut vuoden 1734 lain rakennuskaari, jonka mukaan liian lähellä toisiaan olevia taloja olisi pitänyt tulipalovaaran vuoksi ryhmitellä uudelleen rakennettaessa. Käytännössä tämä on ilmennyt Isojaon aikana, jolloin jaon onnistumiseksi suositeltiin ryhmäkyliä hajottamaan. Pohjanmaalla tätä käytettiin kuitenkin suhteellisen harvoin. (Kuusi 1914, 130–131, 140.)

Huhtamiehen (2008, 44–45) mukaan täällä oli ennen isojakoa käytössä ns. lohkojako, lähinnä käytännön syistä. Pienissä kylissä sarkajakoa ei ollut syytä toteuttaa ja yhden isännän viljelykset olivat useassa suuremmassa lohkoissa. Saariston pellot olivat pienialaisia sekä kivisiä myös Öjassa, joten pellot pysyivät käytännön syistä lohkoissa. Isojakoa varhaisemmat rakennusryhmät näyttävät säilyneen myös entisillä sijoillaan, eikä niitä ole hajautettu myöhemminkään.

Taulukko 1. Öjan vanhat rakennuspaikat, Knivsund (MML 2014; Mustonen 2014).

Tilan nimi	Uusi maarek. nro	Vanha rak. paikka nro	Yli 100v vanhoja asuinrak. jäljellä kpl 2014
Skäl	1 ¹	24	1
	1 ²	25	-
	1 ³	25a	1
Knif	2 ¹	18	-
	2 ²	18a	3
	2 ³	19	-
Peldo	3 ¹	20	-
	3 ²	21	1
Sare	4 ¹	26	1
	4 ²	27	-
	4 ³	27a	-
Backa	5 ¹	22	1
	5 ²	23	-
Haga	6 ¹	16	-
	6 ²	17	1
Djupsund	7	15	3

Taulukko 2. Öjan vanhat rakennuspaikat, Långö (MML 2014; Mustonen 2014)

Tilan nimi	Uusi maarek. nro	Vanha rak. paikka nro	Yli 100 v vanhoja asuinrak. jäljellä kpl 2014
Åkö	1 ¹	1	2
Tjäru	2 ¹	2	2
	2 ²	2a	1
	2 ³	3	1
	2 ⁴	3a	-
Sveins	3 ¹	5	1
	3 ²	5a	-
	3 ³	6	1
Näcksund	4	7	3
Kort	5 ¹	8	-
	5 ²	8a	-
	6	9	-
(Lill)Kort	7	4	-
Krokvik	8 ¹	10	1
	8 ²	10a	-
Lillkrokvik	9 ¹	11	2
	9 ²	11a	-
	9 ³	11b	-
	9 ⁴	11c	-
Bodö	10 ¹	12	1
	10 ²	12a	-
	11	13	-
	11 ¹	13a	1

Tilojen vanhempaa rakennusryhmittelyä voidaan hahmottaa tarkemmin 1900-luvun alkupuolen kuva- sekä kartta-aineistojen pohjalta. Selkeää umpihamallia ei ole tuolloin havaittavissa yhdenkään Öjan vanhan tilan pihapiirissä. Pihapiirit vaikuttavat lähinnä avopihoilta, joissa rakennukset on ryhmitelty hajalleen maastoa mukailleen.

Kuva 7. Knif 1900-luvun puolivälissä. Vasemmalla "Mickfolkin" talo, oikealla "Sundellin" sekä "Thorsin" talot (Rahkila 2014).

Kuva 8. Hagan pohjoisempi rakennusryhmä (Rahkila 2014, 943).

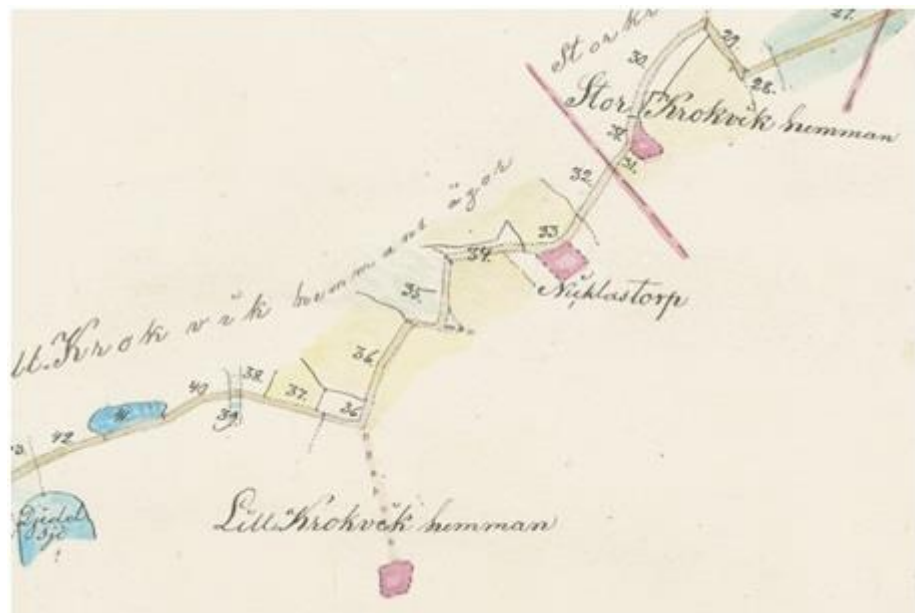

Kuva 9. Hagan ja Djupsundin tilojen rakennussijoittelu 1940-luvulla (MML 1943).

Kuva 10. Bodön rakennusryhmä 1940-luvulla (MML 1943).

Vanhojen maatilojen lisäksi Öjan alueelta löytyy lukuisia yksittäisiä rakennuspaikkoja joissa on sijainnut erilaisia torppia tai muita asumuksia. Näitä ovat muun muassa Niklastorp Krokvikin läheltä sekä Mjosundin alueelle sijoittuvat rakennukset. Myös varsinaiset verotilojen vanhimmat rakennustontit ovat laajenneet tai on perustettu uusia, esimerkkinä ns. Mickfolkin talo Knifin vanhan tilan yhteydessä sekä Djupsundin pohjoispuolelle sijoittuva uudempi Haga(folk).

Kuva 11. Nicklastorp (Möller 1858).

4.2 Rakennustyytit

4.2.1 Asuinrakennukset verotiloilla

Varhaisempien aikojen maaseudun rakennustyypeistä tiedetään varsin vähän. Vauraammilla alueilla Etelä-Pohjanmaalla ja Pohjanmaan rannikkoseuduilla tiedetään olleen jo vuonna 1751 pääosin uloslämpiviä asuinrakennuksia. Tuolloinen savupirttialue alkoi Kokkolan kohdalla, joten Öjan saariston rakennusten voidaan arvella olleen edistyneemmän tyyppisiä (Kuusi 1914, 2). Kuusen mukaan (1914, 9) olot olivat edistyneemmät Kokkolaan saakka karjanhoidolle edullisten saaristo- ja maannousemarantaniittyjen ansiosta. Myös Sweins (1961, 159–162) kertoo, että savupirtti on ollut melko tuntematon Öjassa.

Sweins (1961) kertoo edelleen Öjan vanhempien talonpoikaistalojen olevan tyyppillisesti paritupamallia. Tällöin rakennuksesta on löytynyt seuraavat huonetilat: edustupa, päivittäistupa, eteinen, eteiskamari ja mahdollisesti myös kaksi peräkamaria. Tupien mitat ovat olleet noin 7-8 metrin luokkaa sivuiltaan. Lämmitysuunit ja hormit ovat tällöin olleet vain pääasiallisesti asumiseen käytetyissä päivittäistuvassa ja peräkamareissa. Ikkunoita hän kuvailee vanhimmissa tapauksissa neliön mallisiksi ja kooltaan pienemmiksi kuin myöhemmin käytetyt.

Öjassa jäljellä olevia tähän tyyppiin sopivia pidempiä rakennuksia ovat esimerkiksi Kullan, Mickfolkin sekä Korsön talot. Krokvikin vanhalla tontilla nro 10 on olemassa enää jäljellä rakennusperustuksia joita kuvaillaan seuraavalla tavalla: ” *Ainakin kaksi selkeästi erottuvaa rakennuksenpohjaa, parituvan perustus, jossa uuninperustukset (tiiltä ym.) sekä kellarikuopat molemmissa päissä, ja pienemmän rakennuksen, ehkä talousrakennuksen perustus, jossa samoin uunin pohja ja kellarikuoppa*” (Museovirasto 2014). Sweinsin (1961, 23) mukaan Krokvikin tonttia arvelaan Öjan vanhimmaksi rakennuspaikaksi.

Toista Öjassa yleisesti jäljellä olevaa talonpoikaistilojen talomallia kuvaa hyvin Hagassa Isojaon rakennuspaikalla no.16 sijainnut, jo purettu Matts Kullan talo. Talosta on yhä jäljellä perustukset joista saadut hirsirungon mitat ovat 6.75 metriä x 13 metriä. Talo oli tyypillinen yksittäistupamalli, jossa tupa sijaitsi keskellä runkoa ja molemmissa päissä oli lisäksi kaksi erillistä huonetilaa. Rakennus oli salvottu lyhyille nurkille. Puolitoistakerroksisen rakennuksen yläkerroksessa oli kesähuoneita ja katto oli satulamallinen. Kulku sisälle tapahtui eteisenä toimivasta nurkkahuoneesta, josta kuljettiin myös portaita pitkin yläkertaan. Talossa oli kaksi lämmityshormia tuvan päätyseinien kohdilla. Pitkät sivut oli aukotettu 4:llä ja päätyfasadi klassisella kolmijaolla. Vahvasti profiloituneen räystään alla oli lisäksi pienet ikkunaukot alakerran jaon mukaisesti. Vastaavan runkotyyppin asuinrakennuksia on jäljellä ainakin Skählin vanhalla tilalla, Bodössä, Djupsundissa sekä Näcksundissa.

Kuva 12. Matts Kullan talo Hagassa (Rahkila 2014)

Rakennusten perustyypeistä on tiedossa useita erilaisia muunnoksia. Molempia runkotyyppejä on myös yhdistelty, purettu tai jatkettu kulloisenkin tarpeen mukaan. Öjassa esiintyvää pidempää viiden tai kuuden ikkuna-akselin runkotyyppiä tavaataan sekä yksittäis- että paritupina, jatkettuna ylimääräisillä päätykamareilla. Knifin rakennuspaikalla säilyneet Thorsin ja Sundellin talot ovat rungon malliltaan tämän kaltaisia viiden ikkuna-akselin taloja.

Skählin tilan päärakennus on ollut aikaisemmin kahdesta perusrungosta yhdistetty suurempi kokonaisuus. Rakennuksen toinen pääty on purettu ja siirretty 1940-luvulla.

Kuva 13. Skählin tilan päärakennus 1900-luvun alkupuolella (Rahkila 2014, 712).

Kuva 14. Skählin tilan päärakennus vuonna 2013.

Parituvallinen, molemmista päistä kamareilla jatkettu Mickfolkin talo Knifin taloryhmässä on rakennettu vuosina 1776–1778 (Ahmas 1991, 267).

Kuva 15. Mickfolkin talo 1900-luvun alkupuolella (Öja Hbf 8 1998, 33).

Kuva 16. Mickfolkin talo 2000-luvulla (KoK 2004, 1A35).

Klassista keskeis- tai paritupatyyppiä esiintyy edelleen Saaren sekä Sveinsin tiloilla kulmittain laajennettuna versiona.

Kuva 17. Svenforsin talo Sveinsissä 1900-luvun alussa (Rahkila 2014, 947).

Tjärun kotiseututalossa olevia lunetti-tyyppisiä yläkerran pikkuikkunoita sekä kuusikulmaisia lasikuisteja koristeellisilla pariovilla, nähdään edelleen useassa alueen talossa. Kaikkiaan lunetteja on vielä kahdeksassa rakennuksessa, kuusikulmaisia kuisteja kuudessa sekä näiden yhdistelmiä viidessä eri asuinrakennuksessa.

Kuva 18. Kotiseututalo Tjärussa.

4.2.2 Torppia ja muita asuinrakennuksia

Öjan mautille sijoittuvien rakennusten lisäksi alueelta löytyy yksittäisiä verotiloihin kuuluneita torppia, tupia sekä muita rakennuksia. Vuonna 1795 Öjan kuudelta toista verotilalla tiedetään olleen yhteensä 7 torppaa tai alivuokralaista ja niiden määrä lisääntyi edelleen vuoteen 1865 mennessä 21 torppaan sekä 5 alivuokralaiseen (Tengengren 1943, 79). Pienehköjä yhden tuvan ja huoneen rakennuksia onkin säilynyt verrattain runsaasti eri puolilla Öjaa.

Kuva 19. Tyypillinen yksittäistupa Ojassa 1900-luvun alussa (Rahkila 2014, 1).

Suurempia 1800-luvulla tai 1900-luvun alkuvuosina tehtyjä torpparakennuksia on jäljellä ainakin Mjosundin alueella Långössa. Krokvikin tilan lähistöllä olevan Vikströmsin talon arvioidaan olevan Öjan vanhimpia. Tämä pitkille nurkille salvottu rakennus on tehty vuosina 1788–1790. Taloa on myöhemmin laajennettu. (Ahmas 1991, 261, 273.)

Kuva 20. Vikströmsin talo.

4.2.3 Talousrakennukset

Talousrakennuksia on ollut aikaisemmin hyvin runsaasti, mutta vain harvat vanhemmat ovat säilyneet 2000-luvulle saakka. Eläinsuojien korkea kosteuspitoisuus on ollut arvattavasti keskeinen tekijä näiden tuhoutumisessa. Riihien, latojen ja muiden vastaavien rakennusten kattomateriaalina on käytetty usein myös ruohoa tai kaislaa, joten ne ovat lähes poikkeuksetta kärsineet huomattavia vaurioita huollon puutteessa. Huonokuntoisina ja ilman sopivaa käyttöä niitä on purettu, eikä useinkaan korvaavia ole tehty tilalle. Rakennuksia on myös siirretty eri käyttötarkoituksiin.

Kuva 21. Riihi Hagassa 1960-luvulla (Rahkila 2014, 883)

Kuva 22. Hyväkuntoisena säilynyt vuonna 1830 rakennettu hirsitali vanhalla Skählin tilalla.

Kuva 23. Aittoja Djupsundissa 1900-luvun puolivälissä (Rahkila 2014, 766)

Kuva 24. Venevajoja Norröströmin rannalla 1900-luvun puolivälissä (Rahkila 2014, 765).

5 PÄÄTELMÄT

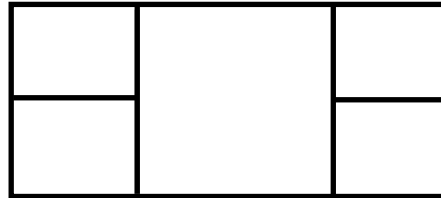
Voidaan todeta että kulttuurilliset yhteydet vesistöjen kautta ja toisaalta saariston eristyneisyyden vaikutus ja siihen liittyvät elinkeinot ovat vaikuttaneet kulttuurimaiseman ja rakennustavan muovautumiseen.

Syyksi miten kirvesmiestaito kehittyi huippuunsa Kokkolan ja Pietarsaaren rannikkoseudulla, voidaan arvella kruunun harjoittamaa telakkatoimintaa sekä ulkomaankaupan siivittämää laivanvarustamotoimintaa ja siitä johtuvaa laivan rakentamista. Ei voida kuitenkaan todentaa että rakennustaito olisi kohdentunut pelkästään saaristoalueelle, vaan vaikutusalue on ollut laajempi ja kohdistunut koko Pohjanmaan alueelle.

Varsinaisten talonpoikaistalojen sijoittelusta väljästi tonteille voidaan tehdä rakennusteknisesti joitakin päätelmiä. Selkeää umpipihamallia ei ole havaittavissa yhdenkään Öjan vanhan tilan pihapiirissä. Yleisimmin voidaan puhua avopihoista, joita keskiajalta periytyvä lohkojakokin on suosinut. Öjalaisen pihapiirin rakennukset ovat olleet tyypillisesti hajalleen sijoitettuna maastoa mukaillen. Saariston kalliainen maasto ja pienet peltotilkut ovat ohjanneet rakentamaan tehokkaasti viljelyyn kelpaamattomille kohdille. Väljä hajapiha on antanut myös mahdollisuuden hyödyntää sopivalla rakennussijoittelulla suurempien ikkunapintojen ja kuistien antamaa lämmitysvaikutusta.

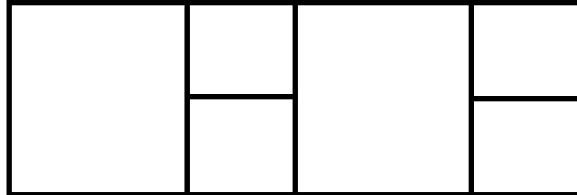
Öjassa säilyneet vanhat talonpoikaistalot ovat tyypillisesti puolitoistakerroksisia satulakattoisia rakennuksia, jotka on salvottu lyhyille nurkille. Tiedossa on vain yksi Tjärussa sijainnut, nyt jo purettu, taitetulla satulakaton varustettu ennen 1900-luvun alkua tehty asuinrakennus. Pitkänurkkaa esiintyy pääasiassa harvoissa säilyneissä talousrakennuksissa.

Historiallisilta tiloilta voidaan todentaa kaksi usein esiintyvää asuinrakennusten runkomallia. Ensimmäinen niistä on keskeistuvalla varustettu ja sen molempiin päihin on sijoitettu symmetrisiä kamareita kaksi kappaletta. Kulku rakennukseen tapahtuu yhdestä eteisenä toimivasta päätykamarista.

Kuva 25. Yksittäistuvan pohjakaava.

Toinen pidempi runkomalli mukailee Sweinsin (1961) kuvailemaa vanhempaa parituvallista talonpoikaistaloa, jossa kulku tapahtuu keskellä olevasta eteistilasta. Eteistilan takana oli kamari ja molemmilla puolilla tuvat. Lisäksi toisessa päädyssä oli mahdollisesti peräkamarit.

Kuva 26. Jatketun parituvan pohjakaava.

Jäljellä olevien rakennusten sisätilojen jakoja ja kulkuja on monesti muutettu, mutta alkuperäinen pohjakaava on kuitenkin usein helposti todennettavissa säilyneistä asuinrakennuksista.

Ulkoarkkitehtuuri ja ikkunajaot ovat säilyneet vielä 2000-luvulle 1900-luvun alun tilanteeseen verrattuna yllättävän samankaltaisena, joskin joitakin ikkunavaihtoja näkyy tapahtuneen. Myös kuistirakenteissa voidaan havaita joitakin korjausten yhteydessä tapahtuneita muutoksia.

Ikkunoiden jako on klassisen symmetristä kaikilla julkisivuilla ja aukkojen koko on suurempaa kuin esimerkiksi Nikanderin (1950) tutkielmassa tai Harjulan (2003) inventoinnissa esitetyissä Kruunupyyn tai Kälviän useimmissa sisämaan maatalo-tyypeissä. Näissä rakennuksissa runkoon suhteutettu pienehkö aukotus luo vaikutelman kookkaammasta rakennuksesta. Rannikkokaistaleella Kokkolan ja Pietarsaaren alueilla esiintyy kylläkin paikoin hyvin samankaltaista rakennusten aukotusta ja mittasuhteita kuin Öjassa tavataan.

Lunetti-ikkunoita esiintyy asuinrakennusten toisessa kerroksessa joko rakennusten pitkällä sivuilla, päädyissä tai molemmissa yhtä aikaa. Tätä ikkunatyyppeä esiintyy koristeellisilla pariovilla varustettujen kuusikulmaisten lasikuistien kanssa vielä useassa Öjan vanhemmassa talonpoikaistalossa. Rakennusten ulkovuorauksissa on käytetty kaikkinsa vahvaa selkeälinjaista muotoilua. Myös satulakattojen räystäät ovat vahvasti profiloituja useiden kaupunkirakennusten tapaan.

Kuva 27. Öjassa tavattava tyypillinen 1800-luvun lopun ikkunajako ja koristelistoitus ulkovuorauksessa.

Kuva 28. Kotiseututalon lunetti-ikkunoita.

Kuva 29. Öjalaisen maatalon vahvasti profiloitu räystäs ja penkki.

1900-luvun alun jälkeen tiloille tehdyistä asuintaloista on vaikea erottaa enää mitään erityisiä alueellisia piirteitä. 1900-luvun alkuvuosikymmenien rakentamista ilmentävät useat kuutiomaiset taite- tai mansardikatolla varustetut talot ja hieman myöhemmin selkeä funktionalismi.

6 POHDINTA

Tämä tutkielma hahmottaa kuvaa siitä, millaiseksi Öjan alueen perinteinen saaristolaitalo oli kehittynyt 1900-luvun alkuun saavuttaessa.

Vanhan öjalaisen talonpoikaistalon muotokieli edustaa yksinkertaista klassismia parhaimmillaan. Selkeä hirsirakenne yksittäis- tai paritupineen, vahvasti profiloituneet räystäät, säännöllinen ja sopusuhtaisen suurehko ikkuna-aukotus sekä nykymittapuunkin mukaan energiatehokas ja asukasviihtyvyyden kannalta optimaalinen sijoittelu vanhassa kulttuurimaisemassa ovat luonteenomaisia piirteitä näille rakennuksille. Mallikkaina esimerkkeinä Pohjalaisesta saaristoarkkitehtuurista säilyneet rakennukset ovat ehdottomasti vaalimisen ja säilyttämisen arvoisia.

Merkillepantavaa on alueella säilyneiden talousrakennusten vähäinen määrä. Vielä 1950–60-luvulla historiallisten maatilojen pihapiirit muodostivat eheitä kokonaisuksia, käsittäen parhaimmillaan jopa useita kymmeniä rakennuksia. 2000-luvulle saavuttaessa määrät ovat pudonneet murto-osaan tästä, joten näitä harvoja säilyneitä tulisi erityisesti vaalia.

Vaikka alueella on ollut merkittävää rakennusteknistä ja arkkitehtonista osaamista lukuisten telakoiden sekä paikallisten kansanrakennusmestareiden perintönä, ei voida kuitenkaan osoittaa että Öjan rakennustapa eroaisi merkittävästi muusta Pohjanmaan alueella havaittavasta rakennustavasta. Varsinkin rannikkoalueen rakennustapa on ulkoarkkitehtuurinsa suhteen hyvin yhtenäistä.

Tämä antaa toisaalta mahdollisuuden herättää kysymyksen siitä, saiko nykyisenä Pohjalaistalona tunnettu rakennustyyppi jopa alkunsa Kokkolan–Pietarsaaren välisellä alueella. Merkittävä tervanpoltto ja sen myötä kaupankäynti toivat vaurautta alueelle ja siivittivät laivanrakennuksen ennennäkemättömiin mittasuhteisiin. Laivanrakennuksessa huippuunsa kehittynyt kirvesmiestaito taas antoi mahdollisuuden hyödyntää osaamista uudella tavalla myös perinteisessä hirsirakentamisessa.

LÄHTEET

- Ahmas, K. 1992. Kokkolan rakennuskulttuuria ja perinnemaisemia: Inventointi vv.1983–1991. Kokkola: Kokkolan kaupunki.
- Back, L. 1969. Kaarlelan vanhin asutus: Asutuksen kehitys. Teoksessa: O. Nikula (toim.) Kaarlelan pitäjän historia 1. Turku: Lounaisrannikko Oy.
- Beskow, H. 1955. Bidrag till studiet av övre Norrlands kyrkor: Hans Biskop och den polygonala kyrkotypen. 2. erillispainos vuosikirjasta ”Norbotten” 1954. Luleå. Luleå boktryckeri.
- Cederberg, J. 1912. Kansallisarkisto: kartta-aineisto. sto-ad-6192-543 272:01.
- Fagerlund, R. Jern, K. Villstrand, N. 2000. Kuninkaita ja alamaisia: Suomen historia 1523–1809. Suomentaja Mirja Itkonen. Tammisaari: Schildts.
- Flodin, B. Knapas, M. Edling, B. 1993. Kyrkobyggnader 1760-1860: Del 3: Övre Norrland och Finland. Borås: Riksantikvarieämbetet och Kungliga vitterhets historia och Antikvitetsakademien.
- Harjula, A. 2003. Kälviän kulttuurimaisema inventointi. Jyväskylä: Kälviän kunta & Pohjanmaan museo.
- Huhtamies, M. 2008. Maan mitta: maanmittauksen historia suomessa 1633–2008. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Klemetti, H. 1927. Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700- luvuilla. Porvoo. WSOY.
- Kokkolan kaupunki 2014. Kokkolan historia aikajanalla. Saatavana:
http://www.kokkola.fi/kokkola_tietoa/historia/fi_FI/historia/
- Kokkolan kaupunki, Kaavoituspalvelut. 2004. Kyläasutuksen vaiheosayleiskaava: rakennusinventoinnit: alueet 1 ja 5. Saatavana:
http://www.kokkola.fi/palvelut/kaavat_ja_kiinteistot/kaavoitus/yleiskaavoitus/kylaasutuksen_vaiheosayleiskaava/fi_FI/kylaasutuksen_vaiheosayleiskaava/

- Kong. Sjökartor Kontor. 1864. Bottenwiken. Stockholm.
- Krook, T. 1969. Seurakunta ja papisto. Teoksessa: O. Nikula (toim.) Kaarlelan pitäjän historia 1. Turku: Lounaisrannikko Oy.
- Kuusi, S. 1914. Isojaon alkuvaiheet Pohjanmaalla. Helsinki: Suomal. kirjall. seuran kirjapainon osakeyhtiö.
- Lohm, T. 1697. Kansallisarkisto: kartta-aineisto. Calenius Ia1 299:14.
- Maanmittauslaitos 1943. Peruskartat 2322-07 ja 2322-08.
- Maanmittauslaitos 2014. Maarekisteri: isojakoasiakirjat: mikrofilmit. Kokkola 21:6.
- Meinander, C.F. 1969. Esihistoriallinen asutus. Teoksessa: O. Nikula (toim.) Kaarlelan pitäjän historia 1. Turku: Lounaisrannikko Oy.
- Mickwitz, A & Möller, S. 1950. Laivanrakennus ja merenkulku. Teoksessa: O. Nikula (toim.) Kaarlelan pitäjän historia 1. Turku: Lounaisrannikko Oy.
- Museovirasto. 2014. Kulttuuriympäristö: rekisteriportaali: muinaisjäännösrekisteri. Kohde: Krokvikin 272010016. Saatavana: http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx?sovellus=mjreki&taulu=T_KOHDE&tunnus=272010016
- Mustonen, J. 2014. Rakennusinventoinnit.
- Möller, C.E. 1858. Kansallisarkisto: kartta-aineisto. SM Kruunupyö Ick* 274:02.
- Naukler, H. 1804. K.H.Renlundin museo – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo: kartta-aineisto.
- Nikander, G. 1945. Kokkolan kaupungin historia 2: Laivamestarit ja kirvesmiehet, veistämöt. Turku. Kokkolan kaupunki.
- Nikander, H. 1950. Folklivsstudier 2: Det gamla byggnadsskicket i Kronoby. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Nikula, S. 1969. Kirkot ja kappelit. Teoksessa: O. Nikula (toim.) Kaarlelan pitäjän historia 1. Turku: Lounaisrannikko Oy.
- Nordin, G. 1981. Barsta fiskekapell i Nordingrå socken. Umeå. Umeå Universitet.
- Pettersson, L. 1987. Templum Saloense: Pohjalaisen tukipilarikirkon arvoitus. Vammala: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Rahkila, B & M. 2014. Kotiarkisto. Tyko Kullan valokuvat 1920–1960.

Rantatupa, H. 2006. Chartographia Ostrobothnica: Pohjanmaa vanhoissa kartoissa. Jyväskylä: Scriptum.

Sweins, W. 1961. Öja kommuns historia och hembygdsbok. Gamlakarleby: Öja kommun.

Tengengren, H. 1943. Kronoby sockens historia. Åbo: Kronoby kommun.

Åstrom, B & Frilund, C. 2002. Kaarlelan pitäjän historia 3. Kokkola: Kokkolan kaupunki.

Öja Hembygdsförening r.f. 1998. Bygd ur havet nr 8. ISSN 0785-819.

